

KOVÁCS ESZTER*

Identitásváltozatok az új magyar kivándorlók körében**

Bevezetés: Mi a relevanciája az identitás kérdésének az EU-n belüli migráció esetében?

A Magyarországról nyugat-európai országokba történő migráció az elmúlt évtized egyik kiemelt társadalmi jelensége volt. Jelen pillanatban úgy tűnik, hogy a folyamat tetőpontját már elérte, a kivándorlás stagnálni kezdett, a visszavándorlás mutatóiban pedig növekedés látszódik.¹ Ez részben ugyan magyarázható a koronavírus-járvánnyal, valamint az Egyesült Királyságból visszatérők esetében a Brexit hatásaként, de Ligeti Anna Sára elemzése² arra hívja fel a figyelmet, hogy ezek önmagukban nem elégséges magyarázatok, és vélhetően egyéb, statisztikailag gyakran nem kimutatható, például családi okoknak is fontos szerepük van a változásban.

A kivándorlás lassulása és a visszavándorlás fokozódása mellett ugyanakkor az is tény, hogy az elmúlt 10 év migrációs trendjének eredményeként reálisan kell azzal számolni, hogy jelentős, akár többszázezres nagyságrendű lesz azon magyarok száma, akik esetében az eredetileg gyakran csak ideiglenesre tervezett kivándorlás végleges letelepedéssel végződik. Ez a feltételezés alapítható egyrészt azokra a kérdőíves felmérésekre, amelyek kifejezetten alacsony hazaköltözési hajlandóságot mutattak ki a kivándorolt magyarok körében,³ és a jelen tanulmány alapjául szolgáló kvalitatív kutatás eredményei is ezt támasztják alá. Másrészt, ha abból indulunk ki, hogy az elmúlt tíz év kivándorlója a magyar lakosság átlagánál

* A szerző a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa. E-mail: Kovacs.Eszter@tk.hu

** A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíjának támogatásával készült el.

¹ Központi Statisztikai Hivatal: *Demográfiai Évkönyv, 2020*. Központi Statisztikai Hivatal, 2021.

² Ligeti Anna Sára: A földrajzi mobilitás változó mintázatai: Átmeneti elvándorlás, tartós letelepedés és cirkuláris migráció a magyar állampolgárok körében. *Demográfia*, 2021/2–3. 109–135.

³ Blaskó Zsuzsa – Gödri Irén: Kivándorlás Magyarországról: Szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 2014/4. 271–307.

fiatalabbak és jobban képzettebbek,⁴ akkor szintén feltételezhetjük, hogy a kedvező munkaerőpiaci helyzet és a családalapítás külföldön történő bekövetkezése a hosszú távra való berendezkedésnek kedvez.⁵

A nemzetközi szakirodalom az Európai Unión belüli migráció kérdésköréhez dominánsan olyan feltételezésekkel közelít, hogy ez a migráció egyrészt ideiglenes vagy cirkuláris, másrészt pedig a migráns egyének szempontjából nem feltételezi, hogy a befogadó országbeli jelenlétükkel kapcsolatban relevánsak lehetnek az integrációval és az identitással összefüggő kérdések, azzal érvelve, hogy az EU-n belüli migráció tulajdonképpen „belső” migráció.⁶ Nem meglepő ezért, hogy az EU-n belüli migránsok kapcsán kifejezetten kevés olyan kutatással találkozunk, amelyek ezen csoportok hosszútávú migrációs stratégiáival, integrációs tapasztalatával és identitásváltozásával foglalkoznak.

Menekültek, harmadik országból érkező migránsok és vendégmunkások esetében valóban határozottabban merülnek fel az integrációval és az identitással kapcsolatos kérdések, de látva azt a tendenciát, hogy az elmúlt évtizedben kivándorolt kelet-európai migránsok jelentős része hosszútávon tervez maradni a nyugat-európai befogadó országokban,⁷ indokoltta teszi, hogy kilépve a domináns kutatási keretrendszerből megvizsgáljuk esetükben is a migrációs tapasztalat identitásra gyakorolt hatásait. Jelen tanulmány az elmúlt évtized magyar kivándorlóinak példáján keresztül vállalkozik arra, hogy identitásváltozatokat azonosítson be az EU-n belüli, keletről nyugatra történő vándorlás kontextusában. Az identitásváltozatokat kvalitatív adatok alapján, négy téma szerinti bontásban elemzem és mutatom be a tanulmányban: a befogadó országbeli szociokulturális integráció, a transznacionális gyakorlatok és diaszporizálódás, a befogadó ország állampolgárságához való hozzáállás, valamint a hazatérési tervek alapján.

Elméleti megfontolások: transznacionalizmus, integráció, identitás

Az identitás alakítása, konstruálása egyszerre belső és külső folyamat, és ez igaz mind az egyéni, mind a csoporthoz kötődő identításokra.⁸ Migráció esetén a társa-

⁴ *Mikrocenzus 2016 — Nemzetközi vándorlás*. Központi Statisztikai Hivatal. 2018. https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_10_nemzetkozi_vandorlas

⁵ Erdal, Marta Bivand – Ezzati, Rojan: ‘Where are you from’ or ‘when did you come’? Temporal dimensions in migrants’ reflections about settlement and return. *Ethnic and Racial Studies*, 38(7), 2015. 1202–1217.

⁶ Recchi, Ettore – Triandafyllidou, Anna: Crossing Over, Heading West and South: Mobility, Citizenship, and Employment in the Enlarged Europe. In: Menz, Georg – Caviedes, Alexander (eds.): *Labour Migration in Europe*. Palgrave Macmillan UK, 2010. 127–149.

⁷ Ryan, Louise: Differentiated embedding: Polish migrants in London negotiating belonging over time. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(2), 2018. 233–251.

⁸ Jenkins, Richard: *Social Identity*. Routledge, 1996.

dalmi tér változása, transznacionalizálódása hatással van az egyén önértelmezésére, és arra is, hogy mások hogyan látják az egyént, vagyis mind a belső, mind a külső identifikációs folyamatra. A transznacionális társadalmi térben való önértelmezés Vertovec szerint komplexebb, mint az egy helyen történő, hiszen az identitáskonstruálás folyamatát több hovatarozásérzet és vonatkoztatási pont is befolyásolja.⁹ A migráns identitás elemzésekor nem csak azt kell tehát vizsgálnunk, hogy a migránsok hogyan élnek és őrzik meg származási országuk identitását a befogadó országban, hanem azt is, hogy a befogadó ország társadalmi hogyan formálja az ott élő migránsok identitáskonstrukcióit.¹⁰ A befogadó országbeli integráció minősége emiatt kulcsfontosságú szempont a vizsgálatban.

Az integráció meglehetősen tág fogalma a migráns személyek befogadó országbeli adaptálódásának folyamatára vonatkozik. Az elmúlt évtizedekben az integráció mainstream megközelítése sokat változott. Eredetileg a kutatók – vélhetően követve a politika normatív elvárásait – az integrációra a migrációs történet végpontjaként tekintettek: a migráns egyén az integrációs folyamat részeként a befogadó társadalom tagjává válik mind strukturális (állampolgárság, nyelvtudás, oktatás, munkaerőpiaci helyzet), mind szociokulturális (társadalmi kapcsolatok, kulturális és identifikációs) szempontból. Az integrációra tehát olyan egyirányú folyamatként tekintettek, amelyben a korábban a származási ország irányába táplált lojalitások és kötődések megszűnnek, és helyükbe az új országgal való kapcsolódások lépnek. Ez a megközelítés inspirálta azt a sokáig uralkodó feltételezést, hogy a származási országgal való kapcsolattartás hátráltatja a migráns befogadó országbeli integrációját, mivel lojalitáskonfliktusokat eredményez. Az integráció és transznacionális kötődések közötti összefüggés ennek megfelelően élenként foglalkoztatta a kutatókat az elmúlt évtizedekben.¹¹

A transznacionalizmus paradigmájának megjelenésével ma már azonban bevettnek számít az a megközelítés, hogy a migráns egyének befogadó országbeli

⁹ Vertovec, Steven: Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 2001. 573–582.

¹⁰ Ehrkamp, Patricia: “We Turks are No Germans”: Assimilation Discourses and the Dialectical Construction of Identities in Germany. *Environment and Planning A: Economy and Space*, Volume 38, Issue 9, 2006. 1673–1692.

¹¹ Bauböck, Rainer: Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism. *The International Migration Review*, 37(3), 2003. 700–723.; Dekker, Bram – Siegel, Melissa: *Transnationalism and integration: Complements or Substitutes?* MERIT Working Papers, 2013/071. United Nations University – Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology (MERIT); Erdal, Marta Bivand – Oeppen, Ceri: Migrant Balancing Acts: Understanding the Interactions Between Integration and Transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(6), 2013. 867–884.; Joppke, Christian: Chapter 7. Immigration, Citizenship, and the Need for Integration. In Smith, Rogers M. (ed): *Citizenship, Borders, and Human Needs*. University of Pennsylvania Press, 2011. 157–176.; Tsuda, Takeyuki: Whatever Happened to Simultaneity? Transnational Migration Theory and Dual Engagement in Sending and Receiving Countries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(4), 2012. 631–649.

integrációja egyidejűleg létezhet a származási országhoz való kötődések fenntartásával. A migráció fluid és rugalmas értelmezése lehetővé teszi annak belátását, hogy a migráns személyek olyan társadalmi mezőket teremtenek, amelyekben egyszerre van jelen a származási és befogadó országuk, valamint képesek határokon átnyúló társadalmi, kulturális, politikai és gazdasági kapcsolatokat fenntartani.¹²

Hogyan lehetséges ebben a dinamikus migrációs mezőben az identitás konceptualizálása és operacionalizálása? Butcher szerint a migráns identitás „hétköznapi gyakorlatok összességéből, értékvállalásból és ismétlődő kapcsolatokból” áll össze.¹³ Ez a megközelítés hasznosnak bizonyult számomra a migráns identitás kibontásához, mert egyszerre reflektál az egyén megélt valóságára („hétköznapi gyakorlatok” és „ismétlődő kapcsolatok”) és az egyén saját narratívájára („érték-vállalás”). Ennek megfelelően kutatásomban négy olyan témát választottam ki, amelyek alkalmasak arra, hogy az interjúalanyok megélt valóságának és narratívájának elemzésével közelebb vigyenek a magyar kivándorlókra jellemző identitásváltozatok megértéséhez. A (1) szociokulturális integrációjuk, valamint a (2) transznacionális kapcsolódásaik és diaszporizálódásuk elemzése által arra világítok rá, hogy a migráns egyének hétköznapi társas kapcsolatai és mindennapi élményei mennyire kötik őket a befogadó ország társadalmához, a helyi magyar közösséghez, illetve Magyarországhoz. A (3) befogadó ország állampolgárságához való viszonyulásuk vizsgálatában arra voltam kíváncsi, hogy milyen értékeket és minőségeket társítanak a magyar, illetve befogadó országuk állampolgárságához, és ez hogyan kapcsolható össze az identitás kérdésével. Végül a (4) hazatérési tervek elemzésével azt szeretném megvilágítani, hogy a migráns egyének hazatérési tervei nem feltétlenül magáról a hazatelepülés realitásáról informálnak, hanem sokkal inkább értelmezhetőek fontos vonatkoztatási pontként a migránsok transznacionális társadalmi kontextusában a hovatartozásról való elképzeléseikről.

A szociokulturális integráció a befogadó társadalomba való beilleszkedés leírásának egy nehezen kvantifikálható, szubjektív módozata, amelyben nagy szerepet kap a migráns egyén saját értékelése önmaga helyzetéről.¹⁴ Olyan aspektusokat kell megvizsgáljunk a szociokulturális integráció kérdésében, mint a migráns személy szociális kapcsolatai a befogadó társadalomban, a befogadottság szubjektív

¹² Glick Schiller, Nina – Basch, Linda – Blanc-Szanton, Christina: Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645(1), 1992. 1–24.

¹³ Butcher, Melissa: Ties that Bind: The Strategic Use of Transnational Relationships in Demarcating Identity and Managing Difference. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(8), 2009. 1353–1371.

¹⁴ Engbersen, Godfried: Spheres of integration: Towards a differentiated and reflexive ethnic minority policy. In: *Identity and Integration: Migrants in Western Europe*. Taylor & Francis Ltd, 2003. 59–76.

megélése, vagy az otthonosság érzete.¹⁵ A szociokulturális integráció nem csak magáról a befogadó országbeli integrációról szól. Mivel a szociokulturális integráció ad információt a migráns egyén befogadó országbeli társadalmi interakcióiról, ezért fontos szerepe van az identitás megkonstruálásában, újradefiniálásában a migrációs kontextusban.¹⁶ Hiszen az identitás nem állandó, hanem folyamatosan változik és újradefiniálódik, ami a migránsok esetében nyilvánvalóan szorosan összefügg a migrációs tapasztalattal, konkrétan a befogadó országban megélt társadalmi és kulturális interakciókkal. Az, hogy a migráns egyénnek milyen sűrű a befogadó társadalommal való kapcsolathálója, nagymértékben formálja az identitását. Ha ezek a kötések gyengék, a származási országgal való kapcsolata és a helyi etnikai közeg fogja érdemben alakítani az identitását. Ha viszont kiterjedt társas kapcsolatai és sűrű interakciói vannak a befogadó társadalommal, identitásukra is hatással lesznek a többes kötődések.¹⁷

A szociokulturális integráció jelentős hatással bír a migráns egyén diaszporizálódására, hiszen feltételezhető, hogy ha kevésbé kiterjedt kapcsolatokkal bír a befogadó országban, akkor erőteljesebben kötődik egyrészt az otthon maradt kapcsolatháló-jához, másrészt a befogadó országban létező diaszporaközeghez. A diaszporizálódás fogalma arra a társadalmi jelenségre utal, amikor a migráns egyén valamilyen formában elkezd bekapcsolódni a befogadó ország (lokális vagy akár országos szintű) etnikus kezdeményezéseibe. A diaszporizálódás szorosan kapcsolódik a transznacionalizmus jelenségéhez, de a két fogalom nem ugyanazt jelenti.

A transznacionalizmus az 1990-es években vált a migrációkutatás meghatározó keretrendszerévé.¹⁸ A transznacionalizmus abban jelentett új megközelítést a migrációkutatásban, hogy rámutatott: a migráló egyének és közösségek mobilitásuk eredményeként nem számolják fel teljesen korábbi életüket a származási országukban, az új befogadó ország pedig nem az egyetlen és kizárólagos vonatkoztatási pontjuk, hanem a közlekedés és telekommunikáció fejlődésével egyre inkább képesek egyszerre kapcsolódni, „jelen lenni” mind a származási, mind a befogadó országban. Ezek a szimultán kapcsolódások az élet számos területére vonatkozhat-

¹⁵ Erdal, Marta Bivand: Migrant Transnationalism and Multi-Layered Integration: Norwegian-Pakistani Migrants' Own Reflections. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(6), 2013. 983–999.

¹⁶ Gsir, Sonia: Do Countries of Origin Contribute to Socio-cultural Integration of Migrants Abroad? In: Weinar, Agnieszka, – Unterreiner, Anne – Fargues, Philippe (eds.): *Migrant Integration Between Homeland and Host Society Volume 1: Where does the country of origin fit?* Springer International Publishing. 2017. 149–172.

¹⁷ Zsigmond Csilla: *Kötődések hálójában. A nemzeti identitás mintázatai a kisebbségi magyar fiatalok körében a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés adatai alapján.* PhD disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, 2022.

¹⁸ Glick Schiller et al., 1992; Portes, Alejandro – Guarnizo, Luis E. – Landolt, Patricia: The study of transnationalism: Pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 1999. 217–237.; Vertovec, 2001.

nak, a rokonokkal való kapcsolattartástól a civil és politikai szerveződésekben való részvételen át a gazdasági tevékenységekig.

A transznacionális megközelítésben ugyanakkor a hangsúly az egyidejűségen van, azaz akkor nevezhetünk egy migrációt transznacionálisnak, ha a migráns egyén kapcsolódásai egyszerre kötik őt a befogadó és a származási országhoz. Takeyuki Tsuda,¹⁹ magyar viszonylatban pedig Durst Judit mutatott arra rá, hogy attól még, hogy egy migráns intenzív kapcsolatokat ápol a származási országával, nem feltétlen lesz transznacionális, hiszen ahhoz szükséges valamilyen szintű integráció a befogadó társadalomban is.²⁰ E nélkül azonban gyakorlatilag távolsági nacionalizmusról²¹ beszélünk, ami a transznacionális megközelítést megelőzően valóban dominálta a diaszpóra- és migrációkutatást.

A diaszporizálódás a migráns egyén bevonódását, aktivizálódását jelenti a befogadó ország helyi etnikai (diaszpóra) kezdeményezéseibe, intézményeibe. Példa lehet erre a nemzeti kulturális egyesületekben való részvétel, a hagyományörző események látogatása, a hétvégi iskolák működtetése, igénybe vétele stb.²² A diaszporizálódás tehát része lehet a migráns egyén transznacionális gyakorlatainak, hiszen ezek a diaszpóratevékenységek közvetve a származási országhoz való kötődést erősítik (noha ebben az esetben érdekes konfigurációt jelent az, hogy a származási ország, mint effektív lokáció, a diaszpóraaktivitásokban nincs közvetlenül jelen). Önmagában azonban a diaszporizálódás történhet a befogadó országba való integrálódás nélkül is, ezért fontos azt a kitétel megtenni, hogy a diaszporizálódás nem feltétlenül jelent transznacionális gyakorlatot: ahhoz szükséges a befogadó országban való valamilyen mértékű kötődések kialakítása is.

A migráns személyek befogadó országbeli integrációjának elemzésekor meg kell különböztetnünk a strukturális és a szociokulturális integráció szintjeit.²³ A strukturális integráció az egyén új országban történő beilleszkedésének objektív mutatóit vizsgálja, vagyis többek között a hivatalos jogi státuszt, nyelvtudást, vagy a munkaerőpiaci helyzetet, míg a szociokulturális integráció a beilleszkedés kevésbé egzakt, szubjektív percepcióit állítja fókuszba. A strukturális integráció vizsgálata általában a menekült személyek, a harmadik országból érkező migránsok vagy a vendégmunkások esetében jellemző, az Európai Unió belüli migráció esetében ez kevésbé releváns. Ennek oka, hogy az uniós állampolgárság intézménye miatt az EU-n belüli migránsok jogi helyzete rendezett, a migrációs mozgásuk motivációja

¹⁹ Tsuda, 2012.

²⁰ Durst Judit: Transzmigránsok vagy vándormunkások? Az alacsony iskolázottságú észak-magyarországi szegények egzisztenciális mobilitása és transznacionalitás korlátai. *Regio*, 2019/3. 79–114.

²¹ Anderson, Benedict: *Long-distance Nationalism: World Capitalism and the Rise of Identity Politics*. Centre for Asian Studies Amsterdam. 1992.

²² Papp Z. Attila – Kovács Eszter – Kovács András: Az új magyar diaszpóra intézményesülése. Hétvégi magyar iskolák az Egyesült Királyságban. *Regio*, 2019/3. 209–248.

²³ Engbersen, 2003.

pedig a legtöbb esetben a befogadó ország munkaerőpiacára való belépés, vagyis a strukturális kérdések szinte minden esetben rendezettek az esetükben. A kutatás azonban rávilágított arra, hogy a strukturális integráció mutatói közül a befogadó ország állampolgárságának felvétele egy olyan kérdéskör, amely igenis relevanciával bír a kivándorlók identitásának tárgyalásakor.

Az állampolgársággal kapcsolatos kutatások hosszú időn keresztül államközpontú, procedurális és normatív megközelítést alkalmaztak,²⁴ és magukban hordozták azt a vélekedést, hogy a migráns egyén befogadó állambeli állampolgárságszerzése az integráció végpontjának tekinthető. Ugyanakkor a mainstream állampolgársági kutatások mellett a kutatók egyre inkább felismerték, hogy az állampolgárság nem pusztán jogi kötelék az egyén és az állam között, hanem érzelmi és szimbolikus jelentőséggel is bírhat, Joppke megfogalmazása szerint a formális tagság mellett „a nemzeti társadalom egységébe és identitásába való befogadást is” jelenti.²⁵

Ha a migráns egyénnek a befogadó állam állampolgárságához való hozzáállását az EU-n belüli vándorlás kontextusában vizsgáljuk, a kiindulási alapunknak annak kell lennie, hogy bármely tagállam állampolgársága magában foglalja az uniós állampolgársággal járó jogosultságokat. Ennek megfelelően az EU-n belüli migránsok eredeti állampolgársága garantálja az Unión belüli szabad mozgást és munkavállalást, jelentősen csökkentve ezáltal a más tagállamban való munkavállalás adminisztratív terheit. Pogonyi Szabolcs arra is felhívja a figyelmet, hogy Európában a szociális jogok egyre inkább a lakóhelyhez, nem pedig az állampolgársághoz kötődnek, így a szociális juttatásokhoz való hozzáférés sem jelent szignifikáns motivációt ahhoz, hogy az EU-n belüli migránsok kérvényezzék a befogadó ország állampolgárságát.²⁶ Sőt, az uniós állampolgárság a befogadó ország helyhatósági választásain való részvétellel is jogosulttá tesz, így kizárólag a nemzeti szintű választásokon való részvétel, illetve a diplomáciai védelem az, ami nem biztosított más tagállamok állampolgárainak. Látható tehát, hogy másik tagországból érkező migránsok esetében igen alacsony pragmatikus értéke van a befogadó állam állampolgárságának. Ezt empirikus kutatások is igazolták. Saara Koikkalainen a külföldön élő finnek példáján mutatta be, hogy a befogadó ország állampolgársága – éppen a csekély praktikus haszna miatt – minimális érdeklődésre tart számot, és nem kimutatható az sem, hogy az identitás alakításában a befogadó ország

²⁴ Pogonyi, Szabolcs: The passport as means of identity management: Making and unmaking ethnic boundaries through citizenship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(6), 2019. 975–993.

²⁵ Joppke, Christian: Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies*, 11(1), 2007. 37–48; Joppke, 2011.

²⁶ Pogonyi, 2019.

állampolgárságának felvétele szerepet játszik.²⁷ Empirikus adataim megerősítették azt, hogy a befogadó állam állampolgársága első sorban instrumentalista keretben értelmeződik a migráns egyének számára. Ugyanakkor kutatásom fontos eredményének tartom, hogy a származási ország állampolgárságához viszont kiemelt szimbolikus értéket társított a legtöbb interjúalanyom, ezáltal pedig rávilágítottak arra, hogy az állampolgárságnak lehet szerepe az identitás alakulásában.

A migrációs szakirodalomban a hazatérés gondolata kiemelt fontosságú. A diaszpórák definiálására fókuszáló megközelítések egy része az óhazába való visszatérés vágyát jellemzően az egyik kulcsfontosságú elemeként határozzák meg a diaszpórákat meghatározó és összekötő jellemzőknek.²⁸ Az óhaza iránti nosztalgia akkor is elválaszthatatlan a diaszpóra koncepciójától, ha a hazatelepülés gondolata valójában nem reális; a származási ország utáni vágyakozás a diaszpóra identitásának ebben az esetben is sarokköve marad, amely táplálja a csoportidentitás megőrzésének és továbbadásának vágyát.

Noha a kutatás során egy relatíve friss migráns csoport tagjait vizsgáltam, akik esetében még nem látjuk tisztán, hogy a diaszpórává való formálódás valójában végbe fog-e menni, ennek ellenére a hazaköltözési tervek tárgyalása releváns szempontnak bizonyult az identitásstratégiák megközelítéséhez. Pakisztáni és lengyel migránsok komparatív vizsgálata kapcsán Marta Bivand Erdal²⁹ hívta fel arra a figyelmet, hogy a migráns egyének hazatérési tervei nem feltétlenül magáról a hazatelepülés realitásáról informálnak, hanem sokkal inkább értelmezhetőek fontos vonatkoztatási pontként a migránsok transznacionális társadalmi kontextusában a hovatartozásról való elképzeléseikről. Másként fogalmazva, a hazatelepülési tervek, csakúgy, mint a befogadó és a származási ország állampolgárságához való viszonyulás, értelmezhetőek identitásmarkerekként is: a migráns egyén önértelmezéséről informálnak.

Tanulmányomban a fentiekben felvázolt elméleti keretekhez viszonyítva és azokat kiegészítve elemzem a kutatás során gyűjtött empirikus adatokat.

²⁷ Koikkalainen, Saara: Intra-European Migrants and The Question of Integration: Citizenship In The Lives Of Finnish Migrants In Europe. *Nordic Journal of Migration Research*, 9(2), 2019. 257–273.

²⁸ Safran, William: Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 1991. 83–99.

²⁹ Erdal, Marta Bivand: 'This is My Home'. Pakistani and Polish Migrants' Return Considerations as Articulations About 'Home.' *Comparative Migration Studies*, 2(3), 2014. 361–383.

Módszertan

A kutatás kvalitatív módszertannal készült két terepen. Az Egyesült Királyságban 2018 és 2019 folyamán többszöri alkalommal végeztünk³⁰ terepmunkát az alakulófélben lévő magyar diaszpórák közösségei körében. Két alkalommal Londonban és környékén, egy alkalommal pedig Manchesterben végeztünk kvalitatív adatgyűjtést, ahol éppen az országban működő hétvégi magyar iskolák kétnapos konferenciája zajlott. A terepmunka elsődleges célja az volt, hogy az Egyesült Királyságban formálódó magyar diaszpóra első intézményi kezdeményeit – hétvégi magyar iskolák, kulturális és művészeti egyesületek, sportklubok stb. – megvizsgáljuk. Olyan személyekkel készítettünk interjúkat, akik különböző diaszpóraszervezetek életében különböző módon (önkéntesen vagy ellentételezésért, alapítóként vagy kvázi munkavállalóként stb.) részt vállalnak. A kutatómunka során természetesen a helyi magyar közeghez lazábban kapcsolódó egyénnel is kapcsolatba kerültünk, sőt, olyanokkal is sikerült interjút készíteni, akik semlegesen tekintenek rá, vagy kifejezetten kerülnek a helyi magyar szerveződések. Az interjúk mellett résztvevő megfigyelést is módunk volt folytatni néhány eseményen. Az Egyesült Királyságban összesen 40 rögzített interjú készült.

A másik terep Ausztria volt, ahol összesen 10 interjú készült Bécsben és környékén élő magyarokkal. Az elmúlt évtized kivándorlási hullámának Németország mellett Ausztria és az Egyesült Királyság volt a fő célpontja. Az angliai és osztrák terep összehasonlítása azért ígérkezett érdekesnek a kutatás tervezésekor, mert Ausztria van a legközelebb, az Egyesült Királyság a legtávolabb Magyarországtól a fő célpontok közül, ami feltételezhetően a migrációs stratégiákra és a transznacionális gyakorlatok minőségére és sűrűségére is nagymértékben hat. Ezen túlmenően azért is érdekes a két terep összehasonlítása, mert meglehetősen eltérő szociodemográfiai mutatók jellemzik az e két célországba migráló magyarokat. Míg az Egyesült Királyságba kivándorló magyarok között kiegyenlített a férfi-nő arány, a fiatal (20-39 éves) korosztály aránya kifejezetten magas, és a felsőfokú végzettségük aránya itt a legnagyobb a három legfontosabb célszág közül, addig Ausztriára a nőtöbbség jellemző, a fiatal korosztály aránya itt kicsivel átlag alatti, illetve kevesebb a diplomás munkavállaló.³¹ A földrajzi meghatározottság is erősen befolyásolja a kivándorlást, ugyanis Ausztriában a magyar kivándorlók 67%-a valamelyik dunántúli régióból származik, az Egyesült Királyságban viszont igen magas a Budapestről és megyeszékhelyekről érkezők aránya.³²

Az Egyesült Királyságban az első válaszadókkal az interneten is elérhető helyi diaszpóraszervezeteken keresztül vettük fel a kapcsolatot, így jellemzően ezen

³⁰ A Kisebbségkutató Intézet másik két munkatársával, Papp Z. Attilával és Kovács Andrásával.

³¹ Blaskó – Gödri, 2014.

³² Blaskó Zsuzsa – Sík Endre – Ligeti Anna Sára: Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? In: *Társadalmi R riport 2014*. Budapest: Társki, 2014.

szervezetek alapítói, menedzserei, vezetői voltak az első interjúalanyok. Ezt követően az első interjúalanyok hólabdamódszerrel további releváns válaszadókhöz juttattak el minket. Végül azokon a diaszpóraeseményeken, amelyekbe bekapcsolódhattunk, random interjúkészítésre is lehetőségünk volt. Ausztriában több helyről indított hólabdamódszerrel jutottam el az interjúalanyokhoz. Mindkét terepen megfelelő arányban bevontam olyan interjúalanyokat is a kutatásba, akik semmilyen diaszpóraintézményhez nem kötődnek, helyi magyar kezdeményezésekben nem vesznek részt.

Félig strukturált interjúinkban a válaszadók migrációs történetére, a gazdasági helyzetükben bekövetkezett változásokra, a transznacionális kötődéseikre, az új hazában történő integrációjuk mértékére, a kialakulóban lévő helyi magyar közösséggel kapcsolatos meglátásaikra, valamint jövőbeli terveikre voltam kíváncsi.

Ahogy korábban jeleztem, a kutatási projekt angliai részének eredeti célja az volt, hogy a kialakulóban lévő magyar közösség korai intézményesülési formáit megvizsgálja az Egyesült Királyságban. Ez a tanulmány viszont arra vállalkozik, hogy az Egyesült Királyságban, valamint a később Ausztriában készített interjúkat egy más szemszögből dolgozza fel. Az elemzés célja, hogy jellemző identitásváltozatokat mutasson be az új magyar kivándorlók körében. A kutatás eredményei nem reprezentatívak, és nem várható az sem, hogy a teljesség igényével mutassák be a migrációs kontextusban létező identitásstratégiákat, ugyanakkor arra alkalmasak, hogy tipikus mintázatokat tárjanak fel a témában.

Az 50 interjút az Atlas.ti tartalomlemező szoftverrel dolgoztam fel. Az interjúkat kisebb narratív egységekre bontottam, amelyek segítségével meghatároztam a főbb elemzési kategóriákat, majd azokon belül a további alkategóriákat.

Elemzés

A szociokulturális integráció

Az elméleti részben láttuk, hogy a szociokulturális integráció a befogadó társadalomba való beilleszkedés leírásának egy nehezen kvantifikálható, szubjektív módoszata, amelyben nagy szerepet kap a migráns egyén saját értékelése önmaga helyzetéről.³³ Értékelésekor olyan témákat kell megvizsgálni, mint a migráns személy szociális kapcsolatai a befogadó társadalomban, a befogadottság szubjektív megélése, vagy az otthonosság érzete.³⁴ Az elemzésben azok az interjúrészletek szolgálták a szociokulturális integráció feltárására, amelyek az interjúalany társas és baráti kapcsolatairól, szabadidejének eltöltéséről, és általánosságban

³³ Engbersen, 2003.

³⁴ Erdal, 2013.

a befogadó országban való életével való elégedettségéről, érzelmi és mentális jóllétéről szóltak.

Az interjúalanyok túlnyomó többsége kifejezetten elégedett a befogadó országbeli helyzetével. A legtöbben arról számoltak be, hogy társadalmi kapcsolataik változatosak: vegyesen vannak baráti és ismerősi kapcsolataik a helyi magyar közegekből, más bevándorlók köréből, illetve a többségi társadalomból is. A magyar barátok dominanciája ugyanakkor – érdekes módon nemtől, életkortól és képzettségtől függetlenül – meghatározó narratíva volt a baráti kör tárgyalásakor.

Hát, nekem az is benne volt, mármint hogy jó, egyrészt akartam magamnak egy magyar baráti társaságot... Igen, mert én olyan irigy vagyok a Magyarországon maradt emberekre, hogy nekik vannak magyar barátaik. (...) És ez amúgy nagyon jó, merthogy így nemcsak a nyelv, mert az így most már annyira nem számít, mármint nyilván az is számít. De hogy inkább az, hogy így tudunk úgy beszélgetni, hogy nem kell mindent elmagyarázni, hanem csak így értjük egymást.

Azért a magyar domináns. A magyar nálam mindenképp domináns, a férjemnél nem mondanám, de nálam mindenképp domináns a magyar összetétele. Hát, én azt mondanám, hogy 70-30. Tehát, 70 százalék a magyar és a 30 százalék a külföldi. (...) Nálam ez mindenképpen ösztönös, tehát én, kifejezetten, amikor kimegyek, már azonnal belépek az ilyen magyar Facebook csoportokba.

A többségi társadalommal való intenzív és mély kapcsolathálózat jellemzően a magasan képzett és a befogadó ország nyelvét magabiztosan beszélő interjúalanyok esetében volt észlelhető. Ők azok a migránsok, akik általában korábbi migrációs tapasztalatot követően érkeztek a befogadó országba, és jellemzően nem egzisztenciális okok miatt hagyták el Magyarországot, hanem konkrét munkaajánlatot fogadtak el, ami egyben szakmai kihívást is jelentett nekik. Esetükben gyakran hangzott el az interjú során, hogy pár év múlva akár más külföldi országba vándorolnának tovább. Életformájuk leginkább kozmopolitaként jellemezhető, ami miatt nem okoz nekik kihívást az adott ország társadalmába való beilleszkedés, és elmondásuk szerint mindenféle nemzetközi közegben otthonosan érzik magukat.

A kozmopolita migránsok tapasztalatával szemben több interjúalany fontosnak tartotta elmesélni, hogy milyen nehézségeik voltak, amikor a többségi társadalom tagjaival próbáltak kapcsolatot kiépíteni, barátságokat kötni. Ez részben és általánosságban magyarázható a migráns egyének aktuális élethelyzetével, hiszen családostként és/vagy középkorúként általában nehezebb új társasági kapcsolatokat kialakítani, mint fiatal korban, de erre az adottságra egyébként az interjúalanyok is reflektáltak. Ennek ellenére is hangsúlyozták, hogy kivándorlásukat követően a helyi magyarokkal és más bevándorlókkal sikerült kialakítani tartósan jó, barátinak nevezhető kapcsolatokat.

A ház, ahol lakunk, egy, hát nagy ház, egyedül nem tudnánk bérelni. A pár, akivel élünk, egy erdélyi magyar pár. Úgyhogy... meg vannak, persze, vannak magyar barátaink is. Szorosabb kapcsolatban, mint a külföldiek,.. Spanyol barátnőm is van, meg... Angolokra nem jellemző, ők nem annyira nyitottak szerintem a barátságra. Nincs angol barátom, nincs.

Szóval, azt mondanám, hogy ez volt így egy nehézség, de amúgy így egy nagyvárosba beleszokni, vagy mondjuk az egyetemre beleszokni, vagy barátokat találni, az nem volt úgymond probléma. Ami érdekesség talán még az az, hogy inkább magyarokkal barátkoztam, vagyis hát megpróbáltam másokkal is barátkozni, de nagyon ritka volt az, hogy mondjuk, osztrákokkal baráti kapcsolatot tudtam volna fölépíteni. Szóval, ez is még egy ilyen nehézség volt, hogy a beintegrálódást úgymond nehezítette.

Az interjúk során nem volt beazonosítható olyan mintázat, amely kifejezetten a többségi társadalomba való minél mélyebb integrációt tekinti kívánatosnak, és emiatt előnyben részesítené a többségi társadalommal való kapcsolatokat a helyi magyarokkal való hálózatosodással szemben. Azok az interjúalanyok, akik közömbösek a helyi magyar migránsokkal való kapcsolatépítés kérdésében, ezt főként a véletlennek tulajdonítják („így alakult”, „a munkahelyen nincsenek nagyon magyarok”), és nem tudatosan kerülnek az etnikus társadalmi közeget. Voltak továbbá olyan interjúalanyok, akik arról számoltak be, hogy a kivándorlásukat követően abszolút nem érdeklődtek a helyi magyar kezdeményezések iránt, hanem élvezték a nemzetközi környezet nyújtotta impulzusokat. Idővel azonban, és főként a családalapításukat követően felértékelődött számukra az anyanyelvi közeg – erre a jelenségre a transznacionális és diaszpórákapcsolatoknál fogunk visszatérni.

Néhány interjúalany beszámolójában detektálható volt a nem kielégítő mértékű szociokulturális integráció a befogadó társadalomban. Jellemzően olyan migráns egyének számoltak be ezen a téren nehézségekről, akik eleve gyenge szociodemográfiai és gazdasági pozíciókkal érkeztek a befogadó társadalomba: nem, vagy csak alacsony szinten beszélték az ország nyelvét; képzettségi szintjük alacsony, illetve képzettségük nem transzferálható, mint például a pedagógusi; 50 év felettiek; anyagi tartalékokkal nem rendelkeztek. Ezek az interjúalanyok alacsony státuszú, nehéz fizikai munkát igénylő pozíciókban tudtak elhelyezkedni a kivándorlásukat követően. Ha később feljebb is tudtak jutni a ranglétrán, jelenlegi pozíciójuk továbbra sem kielégítő, és jellemzően messze elmarad a magyarországi képzettségüknek megfelelő munkakörtől. Ez a deskilling jelensége, ami más közép-európai migráns csoportok esetében is látványos társadalmi jelenség,³⁵ és ami komoly mentális terhet is ró a migráns egyénekre.

³⁵ Nowicka, Magdalena: *Deskilling in migration in transnational perspective: The case of recent Polish migration to the UK*. COMCAD Working Papers, 112. Bielefeld: Universität Bielefeld,

Elmondásuk alapján ezek a személyek kifejezetten gyenge kötődésekkel bírnak a többségi társadalom tagjai felé. Többnyire a helyi magyar kivándorlók körében élnek az életüket, sokan közülük magyar vállalkozók alkalmazottjai, vagy magyar családoknak szolgálnak (például gyerekfelügyeletet, takarítást). A többségi társadalom felől elutasítást, diszkriminatív bánásmódot érzékelnek, emiatt nem érzik magukat komfortosan a befogadó országban. Ez a kiszolgáltatott és sérülékeny helyzet erőteljesen a helyi magyar diaszpórák közeg felé gravitálja ezeket a migránsokat, aminek fontos szerepe van a diaszporizálódás folyamatában, így ezzel az elemzési egységgel folytatom a tanulmányt.

Diaszporizáció és transznacionális gyakorlatok

Kutatásom arra mutatott rá, hogy a szociokulturális integráció jelentős hatással bír a migráns egyén diaszporizálódására, ezért logikusnak látom ezzel a témával folytatni az elemzés bemutatását. A diaszporizálódás fogalma arra a társadalmi jelenségre utal, amikor a migráns egyén valamilyen formában elkezd bekapcsolódni a befogadó ország (lokális vagy akár országos szintű) etnikus kezdeményezéseibe.

A kutatás során vizsgált ausztriai és egyesült királyságbeli magyar migránsok kapesán megerősítést nyert az a szakirodalmi tétel, miszerint a származási országgal ápolt kötelékek intenzitása és a befogadó országbeli integráció szintje közötti összefüggés meglehetősen komplex. Amennyiben a befogadó országbeli integráció szintje alacsony, a migráns transznacionális aktivitása reakcióként értelmezhető erre a kiszolgáltatott helyzetre, amennyiben pedig magas az integráció szintje, akkor ez erőforrásként³⁶ szolgálhat a migráns transznacionalizmusában.³⁷ Vagyis mind az erős, mind a gyenge befogadó országbeli kötődések elősegíthetik a transznacionális gyakorlatok erősödését. Kvalitatív kutatásom segítségével azonban az is jobban megérthető volt, hogy a változó mértékű integrációval bíró magyar migránsokat milyen motivációk mozgatnak a diaszporizálódás folyamatában. Mivel ennek a témának korábban egy teljes tanulmányt³⁸ szenteltem, itt most csak a legfontosabb tanulságokat foglalom össze.

A kutatás során három jellemző diaszporizálódási mintázatot azonosítottam be: a kényszerű, az önkéntes és a transznacionális diaszporizációt. A kényszerű diaszporizálódás jellemzően olyan egyének útja, akik nem rendelkeznek a befogadó országbeli sikeres integrációhoz szükséges erőforrásokkal (nyelvtudás, versenyképes és külföldön hasznosítható szaktudás stb.), és ily módon ez a diaszporizálódási út

Fak. für Soziologie, Centre on Migration, Citizenship and Development, 2012. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssaoar-51035-5>

³⁶ Eredetiben: reactive and resource-based transnationalism.

³⁷ Itzigsohn, José – Saucedo, Silvia Giorguli: Immigrant Incorporation and Sociocultural Transnationalism. *International Migration Review*, 36(3), 2002. 766–798.

³⁸ Kovács Eszter: A diaszporizálódás mintázatai az egyesült királyságbeli új magyar kivándorlók körében. *Regio*, 2022/1. 72–93.

sokkal inkább kényszer eredménye, mint választásé. Az ebbe a csoportba tartozó migránsok kivándorlásukat követően azonnal erőteljesen a helyi diaszpóra tagjainak segítségére támaszkodnak, és ez egész migrációs időszak alatt döntően a diaszpóra határain belül koncentrálnak társadalmi interakcióik. A diaszpóra közösség nem csak gyakorlati támogatást jelent számukra, hanem otthonosságával, ismerőségével a tágabb társadalomban megélt negatív érzelmeket is képes – legalábbis részben – kompenzálni.

Az önkéntesen diaszporizálódók azok a migránsok, akik előrehaladott befogadó országbeli integrációjuk ellenére úgy döntenek, hogy meghatározó társadalmi interakcióikat továbbra is a helyi diaszpóraközösség határain belül élik, és tudatosan nem nyitnak a többségi társadalom vagy más bevándorló közösségek felé. Számukra a diaszporizálódás tudatos értékválasztásként jelenik meg: büszkék magyar kultúrájukra és kötődéseikre, és meg kívánják őrizni nemzeti identitásukat a diaszpórában. A hazatelepülést azonban nem fontolgatják, helyette mikro- és mezoszin-tű környezetükben törekednek az identitás újratermelésére.

Valahogy úgy alakult az életünk, hogy mindig így magyarok közé csapódtunk. Új közösségeket ismertünk meg és azok mindig magyarok voltak és hát természetesen most már a felé is megyünk, tehát, hogy a... ha elmegyek a Szent István Házba megemlékezésre, akkor tudom, hogy ott magyarokkal fogok találkozni. Ha kiválasztok egy előadást a Stage in Londonban, tudom, hogy akik mellettem fognak ülni, azok is magyarok. Tehát, hogy ez... ez most már... ez így működik, de... de annak ellenére, hogy jobbról-balról angolok élnek körülöttünk. A focicsapatba is angol családok vannak. Arra a kis időre helló, szia, meg azon felül is még van grillezés, meg minden. De az nem olyan. És... hát hogy ahhoz, hogy azt tudja mondani az ember, hogy asszimilálódott, ahhoz kellene, hogy legyenek angol barátai, igaz? Na, hát azt nem tudom elmondani. Úgyhogy, azért mondom azt, hogy... hogy igazából ez is egy... párhuzamos társadalmi élet igazából. Hogy az ember csak a saját kultúrájának a... szépségeit, azt használja, és azt élvezzi, nem... nem nagyon keresi az angol dolgokat.

A transznacionális diaszporizálódás kategóriájában változatos okok és élet-helyzetek vezettek az interjúalanyok aktív bevonódásához a helyi magyar diaszpóra életébe. Az interjúalanyok közös jellemzője ebben a kategóriában, hogy magasan képzettek, a befogadó ország nyelvén már a migráció időpontjában is jól beszéltek, éppen ezért a másik két csoport tagjaival ellentétben nem kellett a helyi magyar migránsok támogató hálójára támaszkodniuk a kivándorlásukat követően. A magyar diaszpóra közösségi szerveződéseivel jellemzően csak később találkoztak, vagy véletlenszerűen, vagy megváltozott életkörülményeik, például a családalapítás miatt.

Fontos azonban kiemelni, hogy a diaszporizálódás a külföldön élő magyar migránsoknak csak egy töredékére jellemző. Ezt a terepmunka tapasztalatai, de

korábbi kvantitatív kutatásunk³⁹ is megerősítette. A magyar kivándorlók többségének transznacionális gyakorlatai nem foglalják magukban a helyi magyar kezdeményezések látogatását, hanem a privát szférára korlátozódnak: rokonokkal való kapcsolattartás, magyarországi látogatás, politikai és közéleti hírek követése. Ezek a transznacionális gyakorlatok fontos részét képezik az interjúalanyok életének, és meghatározóak az öndefiníciójuk szempontjából.

Éz ilyen tök természetes dolog. Hát, onnan jöttem, oda tartozok, onnan vannak a gyökereim. Imádok hazamenni, nagyon fontos nekem a családom. Szóval, hogy ez ilyen megmagyarázhatatlan. Éz így tudatosan, ez ott vagy, te magyar vagy! Viszont most már teljes mértékben tudok azonosulni azzal a dologgal is, hogy hát ilyen kétnyelvű embernek érzem magam.

Az állampolgárság értéke, mint identitásmarker

Mint az elméleti bevezetőben láttuk, a strukturális integráció vizsgálata általában a menekült személyek, a harmadik országból érkező migránsok vagy vendégmunkások esetében jellemző, az Európai Unió belüli migráció esetében kevésbé releváns ez az aspektus. Ennek oka, hogy az uniós állampolgárság intézménye miatt az EU-n belüli migránsok jogi helyzete rendezett, a migrációs mozgásuk motivációja pedig a legtöbb esetben a befogadó ország munkaerőpiacára való belépés, vagyis a strukturális kérdések szinte minden esetben rendezettek az esetükben. A kutatás azonban rávilágított arra, hogy a strukturális integráció mutatói közül a befogadó ország állampolgárságának felvétele is egy olyan kérdéskör, amely relevanciával bír az új magyar kivándorlók identitásának tárgyalásakor.

Az interjújuk során a legtöbben utaltak arra, hogy a befogadó ország állampolgársága semmilyen gyakorlati haszonnal nem járna számukra, sőt, a kérvényezési procedúra valójában szignifikáns anyagi ráfordítást követel meg. Többen reflektáltak arra is, hogy magyar állampolgárként is jogosultak részt venni a helyhatósági választásokon, és ezáltal kvázi ugyanolyan jogokkal bírnak, mint az ország állampolgárai. Az interjúalanyok tehát dominánsan egy instrumentalista keretrendszerben értelmezték a befogadó ország állampolgárságának igénylését. Érdekes módon ugyanakkor rendszerint ezt az érvelést kiegészítették a magyar állampolgárságra való érzelmi reflexióval, hangsúlyozva, hogy ez az érzelmi kötés csak a magyar állampolgárság felé van meg; ha fel is veszik a befogadó ország állampolgárságát, annak érzelmi vonzata nincs.

³⁹ Papp Z. Attila – Kovács Eszter – Kovács András: Magyar diaszpóra és az anyaország. Diaszpórizáció és diaszpórapolitika. In: Kovács Imre (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum. 2020. Kutatásunk alapján a magyar kivándorlók kevesebb mint 10 százaléka tartozik a diaszpórizálódók csoportjába.

Elsősorban így gondolok magamra, hogy Ausztriában élő magyar. És azt már többen kérdezték tőlem, hogy mi lesz majd, hogyha megkapom az osztrák állampolgárságot, hogy akkor ugye hogy fogom magam érezni. De én úgy gondolom, hogy csak azért, mert az útlevelem majd osztrák lesz, én attól még nem leszek osztrák. Tehát nekem attól még ugyanúgy magyar lesz az anyanyelvem, és én magyarként fogok magamra gondolni. És hogyha meg fognak kérdezni, hogy honnan származom, akkor azt fogom mondani, hogy Magyarországról származom, csak éppen osztrák állampolgár vagyok. De én úgymond a szívembe' mindig magyarként fogok gondolni magamra.

Állampolgársági szempontból a két helyszín, az Egyesült Királyság és Ausztria kivételesnek számít, hiszen az Egyesült Királyságban épp a terepmunka időszakában zajlott a Brexit részleteinek tárgyalása, Ausztria pedig azért speciális, mert az ország nem engedélyezi a kettős állampolgárságot. Ezek a körülmények meghatározóak az ott élő európai migránsok állampolgársági stratégiáiban: feltételezhető, hogy a Brexit az ott élő kelet-európai munkavállalókat a brit állampolgárság igénylése irányába, míg a restriktív osztrák szabályozás az osztrák állampolgárság fel nem vétele irányába tolja.

Az angliai terepmunka időszakában (2018–2019) még nem voltak teljesen világosak a Brexit következményei az ott élő magyar migránsokra nézve, és ez a bizonytalanság természetesen hatással volt az interjúalanyok állampolgárságigénylési megfontolásaira. A legtöbb interjúalany – amennyiben az ott töltött évek száma alapján jogosult volt rá – az interjúk készítésekor már kérvényezte a brit állampolgárságot. Mivel az Egyesült Királyság nem tiltja a kettős állampolgárságot, a brit állampolgárság felvétele nem jár együtt a magyar állampolgárságról való lemondással, ez a körülmény kedvezett a brit állampolgárság igénylését fontolgatóknak.

A brit állampolgárság felvételét a legtöbb interjúalany nagyon tárgyilagosan írta le, és rendre hangsúlyozták, hogy a Brexit-szavazás előtt soha nem is gondolkodtak azon, hogy felvegyék az ország állampolgárságát. A brit állampolgárság felvételét szinte kivétel nélkül mindegyik interjúalany azzal indokolta, hogy így biztosan maradhatnak az országban a Brexitet követően is. Ugyanakkor sokan fontosnak tartották hozzátenni, hogy a brit állampolgárság felvétele nem kérdőjelezi meg a magyar identitásukat, és hogy ez a lépés érzelmileg nem jelent számukra semmit.

V: Tehát, megcsináltuk az állampolgárságot, ugye volt ez a Brexit, nem terveztük, sose terveztük, hogy megcsináljuk.

K: Miért nem terveztétek?

V: Hát, mert nem lett volna se előnyünk, se hátrányunk. Az az egy előnyünk lett volna, hogyha nincs ez a Brexit, hogy amikor szavazás van, még a politikai szavazás van, akkor tudtunk volna szavazni. De ettől függetlenül, például helyi önkormányzati szavazáson, így is, úgyis tudunk. Meg ami tényleg minket érint, úgymond ilyen kis körökben, ott,

oda van beleszólási jogunk. Akkor nagyjából ugyanannyi jogunk van, mint egy angolnak, és ezért nem is terveztük.

Nekem mind a három gyereknek van brit állampolgársága és igazából hosszútávon gondolkodva, meg ez a Brexit kicsit meg is ijesztett. Előtte eszembe se jutott volna. (...) A gyerekeim itt fognak letelepedni, itt lesznek unokáim, én nem akarom, hogy az legyen, hogy én nem tudom meglátogatni az unokáimat, mert nekem vízum kell, meg ilyesmi kell. Úgyhogy ezen az alapon igazából mind a ketten, férjem is, meg én is meg fogjuk csinálni ezt az állampolgársági procedúrát.

Ausztria esetében, ahogy fentebb említésre került, a kettős állampolgárság tialma ad speciális kontextust a befogadó ország állampolgárságának felvétele kérdésében, tehát a kevés pragmatikus előny mellett ez még egy olyan szempontot jelent, amely az igénylés ellenében hat. Ennek ellenére a vártnál több interjúalany beszélt arról, hogy már megigényelte, vagy gondolkozik azon, hogy igényelje az osztrák állampolgárságot. Ennek háttérében az a félelem áll, hogy Magyarország kiléphet az Unióból, és tartanak attól, hogy ebben az esetben harmadik országbeli migránsként kellene újrakezdeniük ausztriai életüket.

Mindazonáltal Ausztriában is gyakoribb volt az a hozzáállás, hogy az EU-s állampolgársághoz képest az osztrák állampolgárság csak minimális előnyt jelentene, ezért nem gondolkoznak az állampolgárság felvételén. Sokan ezzel párhuzamosan azonban arra is kitértek, hogy a magyar állampolgárság viszont érzelmi töltettel bír számukra. Sőt, néhány interjúalany esetében a magyar állampolgárság a magyar származás és identitás egyfajta zálogaként is megjelent, aminek a feladása egyben a saját nemzeti identitás feladását is szimbolizálná.

Én az állampolgárságon nem gondolkodom. Nem gondolkodtam rajta, mert szerintem az, hogy magyar vagy, azt nem lehet papíron (megváltoztatni)... azt nem lehet papíron, most akkor én osztrák leszek – ez szerintem nem így megy. Én magyar vagyok, magyar állampolgár vagyok, magyarországi gyökerekkel, és ezt akarom átadni a gyerekemnek is. Tehát az, hogy majd ő később, mert ugye ez most ez az ő kérdése lenne majd anno, hogy ő később fölveszi-e az osztrák állampolgárságot vagy megtartja, mert ugye neki ez joga lesz – azt viszont nem tudjuk.

Mindkét terepen voltak olyan interjúalanyok, akik az állampolgárság kontextusában arra is kitértek, hogy bár kérvényezték a befogadó ország állampolgárságát, ez pusztán papírforma számukra: identitásukra, magyarságukra ez nincs hatással. Ezek az interjúalanyok egyfajta kozmopolita identitást fogalmaztak meg saját magukkal kapcsolatban, amelynek fontos eleme a magyarság, és amelyben ezt az identitást bárhol a világon meg lehet élni, de ami egyúttal magában foglal egy univerzális (európai, multikulturális) értékrendet is. Magasan képzett migránsok

esetén nem ritka az, hogy identitáskonstrukcióikban a befogadó ország helyett az a multikulturális város jelenik meg vonatkoztatási pontként, ahol élnek.⁴⁰

Alapvetően igazából mindannyian azt valljuk, hogy addig, amíg Magyarország az EU-ban van, addig nincs miért váltanunk. De hozzáteszem, én személy szerint meg azt gondolom, hogy mindannyian úgy gondoljuk, hogy elsősorban európai állampolgárok vagyunk. Másrészt pedig az, hogy mi a hazám, az nem az állampolgárságtól függ. Ez pedig a másik véleményem erről az egészről. Tehát az, hogy a szívem szerint mit gondolok, az nem attól függ, hogy milyen útlevelem van. Tehát igazából az útlevelemlünket aszerint változtatjuk, hogy mi a praktikus. Tehát hogy mennyire vagyunk magyarok, szerintem az nem ettől függ.

Úgyhogy ez nagyon jó, hogy egyébként lehet kettős állampolgár valaki. Meg olyanokat is ismerek elég sokat, akik londoni magyarnak vallják magukat. Magyarok és londoniak. És ez ilyen egyenértékű lesz a kettő kicsit. Szerintem ez egy ilyen egészséges hozzáállás, mert a londoniság az egy kódszó arra, hogy nemzetközi diverzitás, ez a hozzáállás az emberekhez, ami nem feltétlen van meg Magyarországon. De ugyanakkor magyar is vagy. Tehát, szerintem lehet mind a kettőnek lenni.

A hazatérési terv mint identitás marker

Az elméleti részben kitértem rá, hogy a migrációs szakirodalomban a hazatérés gondolata kiemelt fontosságú, és az óhaza iránti nosztalgia akkor is elválaszthatatlan a diaszpóra koncepciójától, ha a hazatelepülés gondolata valójában nem reális; a származási ország utáni vágyakozás a diaszpóra identitásának ebben az esetben is sarokköve marad, amely táplálja a csoportidentitás megőrzésének és továbbadásának vágyát. Erdal hívta fel arra a figyelmet, hogy a migráns egyének hazatérési tervei nem feltétlenül magáról a hazatelepülés realitásáról informálnak, hanem sokkal inkább értelmezhetőek fontos vonatkoztatási pontként a migránsok transznacionális társadalmi kontextusában a hovatartozásról való elképzeléseikről.⁴¹ Az a kérdés, hogy „Mit gondol, vissza fog költözni Magyarországra?“, a válaszadót arra készteti, hogy kifejtse: mi köti őt a származási és mi a befogadó országhoz, milyen tényezőket tartana fontosnak a döntés meghozatalánál, és milyen forgatókönyvek esetén lenne a hazatérés logikus és kifizetődő választás, vagy csak egyszerűen „a jó” döntés. Nem véletlen tehát, hogy a kérdésre többnyire nem kap a kutató egyenes választ, hanem a válaszadók inkább arról beszélnek, hogy miért jó vagy

⁴⁰ Dubucs, Hadrian – Pfirsch, Thomas – Recchi, Ettore – Schmoll, Camille: Je suis un Italien de Paris: Italian migrants' incorporation in a European capital city. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(4), 2017. 578–595.

⁴¹ Erdal, 2014.

jobb maradni külföldön, miért nincs értelme visszaköltözni, vagy milyen távoli jövőbeni ötletei vannak ezzel a kérdéssel kapcsolatban.

Az interjúk során két domináns álláspont rajzolódott ki a Magyarországra való hazatérés kérdése kapcsán: azoké, akik kizártnak tartják, hogy valaha visszaköltözzenek, és azoké, akik elviekben nem zárják ki ezt a lehetőséget, de semmilyen konkrét tervvel nem rendelkeznek a hazatelepülést illetően. Azon interjúalanyok száma, akik komolyan és tervezetten fontolgatják a hazatérést, elhanyagolható (2 fő) volt.

Az interjúk során a hazatérés kérdésének felmerülésekor a jellemző reakció egyfajta „alkudozás” volt a válaszadók részéről. Általában először tisztázták, hogy nem valószínű, hogy visszaköltöznek Magyarországra, majd kifejtették, „megvédték” álláspontjukat különböző érvekkel. Leggyakrabban az életszínvonalbeli különbségeket említették elsőként. Az Ausztriában és az Egyesült Királyságban pár év alatt megteremtett egzisztenciát és kényelmes életet sokan hasonlították össze a korábban Magyarországon megtapasztalt napi szintű anyagi küzdelmekkel és az előrelépés perspektívájának hiányával. Sokan részletesen meséltek arról, hogy noha a befogadó ország átlagkeresetéhez képest nem keresnek kifejezetten jól, ez a kereset mégis lehetővé teszi, hogy egyrészt megtakarítsanak, másrészt magasabb életszínvonalon is éljenek (napi szintű kiadások és nagyobb beruházások, nyaralások terén is), mint amit Magyarországon biztosítani tudtak maguknak.

Hát, mert így látom, hogy nem jól mennek a dolgok. Mármint, hogy most ilyenek, hogy nagyon politizálnék, vagy valami, de például ha összehasonlítom magamat a barátnőimmel, ismerőseimmel, akik úgymond ugyanott kezdtek, ahol én, ugyanott végeztek gimnáziumot, és megnézem, hogy ma hol tartanak, ég és föld van közöttünk. Tényleg, pénzügyileg, ha csak azt nézzük, nekem sokkal jobb a fizetésem, holott ausztriai szinten nem annyira jó, de ha összehasonlítom egy magyar fizetéssel, versenybe se tudnak szállni velem. Illetve, például a húgom Budapesten él, és ő is nemrég végzett az alapképzésével, és szeretne magának egy saját lakást, egy saját albérletet, nem engedheti meg magának, meg hiába dolgozik teljes állásba, nem tudja kifizetni. Nekem meg itt ahhoz képest, hogy külföldi állampolgár vagyok, rengeteg esélyem van. Tehát ugyanúgy élek, mint egy osztrák, és nagyon jó, kényelmes életet élek, sokkal több mindent engedhetek meg magamnak.

Amit én elértem itt 6 év alatt, meg amit elértem, 27 évesen jöttem ki ide, a 27 év alatt otthon, hát az ég és föld. Szóval... Otthon össze tudtunk spórolni egy buszos görögországi utazásra, meg egy spanyolra. Nem panaszkodom, nagyon jó volt mindkettő, de 24 órát zötyögsz a buszon, meg... nagyon jó volt, megérte, nem azt mondom. Itt meg az van, hogy jó, akkor itt van ez jövő hónapra Amszterdam, jó, akkor menjünk jövő hónapban Amszterdamba. Minden évben nyaralunk 2 hetet nyáron. Már most le van foglalva Lanzarote, majdnem 2 hét. És ezen kívül nagyon sok városnézésre megyünk. Voltunk

mindenhol, Róma, Párizs, London, Dublin, Madeira. El tudtunk menni Madeirára is. Ezt otthonról nem tudja megcsinálni az ember. (...) Nem vagyunk gazdagok, de nem vagyunk szegények sem. Középszinten élünk és ennyi. Mindenre jut, mindenre marad. És tényleg. Én nem kívánnék többet.

A hazatérés elutasításának másik domináns érve a gyerekek jobb jövőbeli esélyeinek biztosítása volt. Különösen fontos szempont volt ez azoknak a szülőknek, akiknek a gyereke már elkezdte iskolai tanulmányait a befogadó ország iskolarendszerében, és ezért nem akarták vállalni azt a nehézséget, ami a két ország oktatási rendszere közötti váltással, a magyarországi tananyagban való lemaradás bepótlásával járt volna. Ez a félelmük, ahogy azt Árendás és szerzőtársai kimutatták, nem megalapozatlan, noha a hazatérő gyerekek iskolai integrációja elsősorban a család társadalmi helyzetétől és társadalmi tőkétől függ.⁴² Az iskolai rendszerek közötti váltáson túl gyakori érv volt az is, hogy a szülők a gyerekek sikeres jövőjének zálogaként tekintettek a befogadó ország nyelvének minél magasabb szintű ismeretére, és ez a lehetőség az interjúalanyok szerint a hazatelepüléssel elveszne. Végezetül felmerült olyan szempont is az egyik interjúban, hogy a szülő nem szeretné a saját gyerekeit kitenni annak az identitáskeresésnek, amin keresztül ő maga átment a saját migrációs történetének megélése közben.

– És hogy látod? Vissza fogsz még költözni Magyarországra?

– Ez egy nagyon nehéz kérdés, mert... én... változó. Tehát van olyan, amikor el tudom képzelni az életemet egy vidéki tanyán, viszont nem tudom, hogy a gyerekeimet már kitenném-e annak az útkeresésnek, amin én keresztülmentem.

Ide kapcsolódóan fontos kiemelni, hogy a befogadó országban való „meggyökeresedés” gondolata több interjúban is előkerült a hazatérés esélyeinek latolgatása közben. Több interjúalany beszélt arról, hogy Magyarországon nem érzi már otthon vagy otthonosan magát. Ennek kapcsán pedig sokan meséltek arról, hogy milyen nehézségekkel küzdöttek meg a migrációt követő első időszakban, és arról is, hogy viszont a nehézségek leküzdése egyfajta megérkezésérezéssel is párosult. Mások azt emelték ki, hogy a külföldön eltöltött idő hozott magával egy szemléletváltást is, amelyet évek múltán sikerült teljesen internalizálni, és amellyel szemben a magyar mentalitással már nehéz azonosulni. Egy interjúalany például ezt úgy fogalmazta meg, hogy:

Ami nagyon jó tapasztalatom van, az azokkal a magyarokkal van, akik már régóta itt élnek, ebbe azt tudom mondani, hogy nagyrésztben ők, hogy mondjam neked, pozitívak.

⁴² Árendás Zsuzsanna – Katona Noémi – Messing Vera: A transznacionális mobilitás hatásai a magyarországi családokra és gyerekekre: Fókuszban a hazatérő gyerekek iskolai reintegrációjával kapcsolatos pedagógus-perspektívák. *Regio*, 2019/3, 115–148.

Azok a magyarok, akik régóta itt élnek, kb. 10 éve, azok pozitívak. Ők már megváltoztak. Igen. Ők olyanok, mintha egy angollal beszélnék.

Többeknél megfigyelhető tehát a transznacionális dimenzióban egyfajta eltolódás a befogadó ország felé, ami párhuzamosan történik a magyarországi viszonylatok és lehetőségek folyamatos újraértékelésével, az azokkal való „alkudozással”. Egy interjúalany például megpróbálkozott felsorolni minden olyan anyagi, politikai és társadalmi szempontot, amiben Magyarországon változásnak kellene beállnia ahhoz, hogy ők a családjukkal hazaköltözzenek. A meglehetősen szigorú kritériumok vélhetően rövid- és középtávon nem fognak teljesülni, ennek ellenére azonban az interjúalany nem kívánta egyértelműen kizárni a hazatérés lehetőségét. A Magyarországra való hazaköltözés elvi el nem utasítása, de a valóságban ezzel a forгатatókönyvvel reálisan nem számolás értelmezhető olyan transznacionális identitáskonstrukcióként, amelyben a származási országhoz való effektív kötődés egyre gyengül, de érzelmi szempontból ezt a kötődést nem lehet elengedni, míg ezzel párhuzamosan a befogadó országbeli integráció egyre inkább mélyül. Az interjúalanyok a befogadó ország társadalmáról már nem csak mint idegen közegről, „ők vs. mi” dichotómiában beszéltek, hanem gyakran magukat egy köztes helyzetbe, vagy akár a befogadó társadalomhoz közelebb pozicionálták. Ebből arra következtethetünk, hogy a befogadó országban való élettapasztalat elkezdi az önkép részévé válni, vagyis a külföldi tartózkodás túlmutat a pusztán praktikus megfontolásokon: identitásalakító hatása is van.

Az a néhány interjúalany, akik reális opcióként fontolgatják a hazatelepülést, viszonylag konkrét tervvel rendelkeztek is ezzel kapcsolatban: egyikük már elkezdte építeni a házat Magyarországon, a másik alany pedig a gyereke iskolakezdéséhez időzítené a hazatelepülést, éppen a fentebb már kifejtett okból: hogy a gyerekek később ne okozzon problémát a két oktatási rendszer közötti váltás.

Következtetések

A kutatás során az Egyesült Királyságban és Ausztriában élő magyar migránsokkal készült interjúk alapján próbáltam jellemző identitásváltozatokat feltárni. Az identitás folyékony és nehezen megfogható fogalom, ezért elemzésemet négy nagyobb tematika köré csoportosítottam, amelyek által a vizsgálat tárgya megfoghatóbbá, elemezhetőbbé vált. Ez a négy téma a migráns egyén befogadó országbeli szociokulturális integrációja, a transznacionális gyakorlatok és diaszporizálódás, a befogadó ország állampolgárságához való hozzáállás, valamint a hazatérési tervek voltak. Elemzésemben arra a következtetésre jutottam, hogy ezen témák által megfoghatóbbá és jobban megérthetővé válnak az új magyar migránsok identitásváltozatai.

A kutatás rámutatott arra, hogy a transznacionális létforma igen változatos identitásstratégiák tudatos és kevésbé tudatos választására ösztönzi a magyar kivándorlókat. Meglepően gyakori, és társadalmi osztálytól, illetve integrációs szinttől független jellemzőnek tűnik, hogy a magyar kivándorlók szoros szociális és baráti viszonyt ápolnak a befogadó országban élő más magyarokkal. A magyar baráti kör tudatos vagy önkéntelen kiépítése és fenntartása jellemző volt azokra is, akik a befogadó társadalomba való mélyebb integrációhoz szükséges erőforrásoknak híján vannak, de azokra is, akik társadalmi státuszuk, képzettségük, nyelvtudásuk és korábbi migrációs tapasztalataik által könnyedén adaptálódnak az új országukhoz. A magyar baráti és ismerősi kapcsolatok ápolása változó okokból következik be: sokaknál ez a (nem feltétlenül tudatos) kezelése a külföldön való boldogulás nehézségeinek, van, aki tudatosan törekedett egy meghatározó magyar kör kiépítésére, illetve olyanok is voltak, akik gyerekeik magyar szocializációs terein (magyar iskola, néptánc stb.) ismerkedett és került aztán szoros barátságba helyi magyarokkal.

Elmondható tehát, hogy a kivándorlást követően jellemző marad a magyar társadalmi közeg iránti érdeklődés, annak ellenére, hogy a befogadó országbeli szociokulturális integráció mélysége nagyfokú változatosságot mutatott az interjúalanyok között. A többségi társadalom tagjaival és más bevándorlókkal való szociális kapcsolatok tehát nem feltétlenül akkor válnak szorossá, ha a migráns kilép a magyar etnikai közegekből, hanem a legtöbbször egyértelműen egymás mellett, és nem egymás ellenében léteznek a magyar és a többségi társadalommal kialakított hálózatok.

Voltak természetesen olyan interjúalanyok is, akik nehezen, vagy egyáltalán nem voltak képesek erős kötődéseket kialakítani a befogadó társadalomban, így szociokulturális integrációjuk gyenge maradt. Esetükben a magyar etnikai közeghez való szoros kötődés, azaz a diaszporizálódás, illetve az intenzív transznacionalizmus így nem pusztán választás, hanem kényszer is. Hiszen általában nem azért nincsenek erős szociális interakcióik a többségi társadalommal, mert nem akarják ezt, hanem azért, mert nincsenek meg azok az erőforrásaik és készségeik, amelyek segítenék őket a szociokulturális integrációjuk elmélyítésében. A gyenge integrációs potenciállal bíró migránsok esetében megfigyelhető erőteljes transznacionális bevonódást Itzigsohn és Saucedo reaktív transznacionalizmusnak nevezi,⁴³ ám megfigyelésem szerint pontosabb leírását adja a helyzetnek, ha nem reakcióként, hanem kényszerként értelmezzük az etnikai közeghez való erőteljes kötődését ezeknek a migránsoknak. A többségi társadalommal való kapcsolatok intenzitása egyértelmű összefüggést mutatott a migráns személy társadalmi tőkéjével, ugyanakkor a társadalmi tőkéjétől függetlenül is beazonosíthatóak olyan stratégiák, hogy valaki tudatosan törekszik a magyar társaság (és a gyermekek számára a magyar kiegészítő szocializációs közeg) megteremtésére. Kutatási eredményeim tehát azzal tudták bővíteni és árnyalni a migráns integráció és transznacionalizmus szakirodalmát,

⁴³ Itzigson – Saucedo, 2002.

hogy rámutattak: a státuszkülönbségek (társadalmi tőke, képzettség, nyelvtudás stb.) jelentősen behatárolják a szociokulturális integráció és a diaszporizálódás esélyeit az EU-n belüli migránsok körében is.

Az identitásstratégiák egy meglepő és érdekes terepét szolgáltatták a kutatásban az interjúalanyok állampolgársággal kapcsolatos percepciói. Egyértelműen domináns volt az a mintázat, miszerint a befogadó ország állampolgársága kizárólag instrumentális keretben értelmeződik, ugyanakkor ezzel szembeállítva a magyar állampolgárság explicit érzelmi és szimbolikus tartalmakat hordozott az interjúalanyok többsége számára. A két terep közötti legfontosabb eltérést az állampolgárság felvételének körülményei jelentették. Az Egyesült Királyságban az adatfelvétel időszakában még nem voltak világosak a Brexit migránsokra vonatkozó körülményei, emiatt az interjúalanyok bizonytalanok voltak afelől, hogy brit állampolgárság nélkül is maradhatnak-e majd az országban. Ennélfogva az adatközlők többsége már felvette vagy kérvényezte a brit állampolgárságot. Ausztriában nem volt olyan faktor, ami az osztrák állampolgárság felvétele irányába tolt volna az interjúalanyokat. Sőt, mivel Ausztria nem engedi a kettős állampolgárságot, az osztrák állampolgárság felvétele a magyar állampolgárságról való lemondással jár együtt, ami inkább az osztrák állampolgárság igénylése ellenében hat. Ennek ellenére többen voltak olyanok, akik már kérvényezték vagy folyamatban van az állampolgársági kérvényük, és döntésüket azzal magyarázták: félnek, hogy Magyarország ki fog lépni az EU-ból, és akkor ők harmadik országbeli bevándorlókként lesznek kezelve.

A befogadó ország állampolgárságának felvételét ösztönző motivációktól függetlenül domináns volt az a narratíva az interjúalanyok között, hogy az osztrák/brit állampolgárság „csak egy papír”, ettől ők nem lesznek „kevésbé magyarok”. A befogadó ország állampolgárságához tehát nem társítottak identitástartalmakat. Ugyanakkor, ha szóba került a magyar állampolgárságról való lemondás, szinte mindenki egyértelművé tette, hogy a magyar útlevel viszont nem csak egy papír, és annak feladása – Ausztriában, ahol az osztrák állampolgárság megszerzése a magyarról való lemondással jár – komoly érzelmi teherrel járt.

A magyar állampolgársághoz való érzelmi kötődés még azoknál is explicit volt, akik egyébként kozmopolita életmódot folytatnak, és otthonosan érzik magukat a világ bármely pontján. Az állampolgársághoz való viszonyulásban tehát szemléltethető, hogy a magyar kivándorlók számára érzelmileg és szimbolikus szempontból kifejezetten fontos, hogy magyarságuknak legyen egy kézzel fogható bizonyítéka.

A hazatérési tervek elemzésekor szintén felrajzolható egy instrumentalista és egy érzelmi dichotómia a befogadó és a származási országhoz való hozzáállás kapcsán. Nagyon kevés volt azon interjúalanyok száma, akik konkrét és reális tervvel rendelkeznek a hazatelepülésükkel kapcsolatban. A jellemző hozzáállás az volt, hogy a hazatéréssel realiztikusan nem számolnak, ugyanakkor az elvi lehetőségét nem vetik el annak, hogy visszatelepüljenek Magyarországra.

Annak, hogy a hazatelepülést a legtöbben nem tervezik reálisan, elsősorban az eredeti mobilitást is meghatározó gazdasági okai vannak. Ugyanakkor nagyon fontos kiemelni, hogy a jobb életszínvonal mellett, vagy annak folyományaként, az interjúalanyok gyakran számoltak be a külföldi étellel járó életstílus egy nem materiális aspektusáról, amely a migrációs tapasztalatukban fontos szemponttá vált. Sokan ezt az interjúban úgy fogalmazták meg, hogy Ausztriában/az Egyesült Királyságban más a mentalitás: nyitottabbak, segítőkészebbek és pozitívabbak az ott élők, és ezeket a kvalitásokat hiányolnák, ha Magyarországra visszaköltöznének. Továbbá sokan azt is elmondták, hogy ez a más mentalitás rájuk is hatással van, részükké vált az évek folyamán.

A hazatérési tervek alapján tehát az állapítható meg, hogy a legtöbb interjúalany nem zárja ki az elvi lehetőségét a Magyarországra való visszatelepülésnek, de reálisabb az a kimenet, hogy az alanyok hosszú távon maradnak abban az országban, ahol jelenleg élnek, esetleg máshová tovább vándorolnak. A külföldön töltött idő nem csak anyagi és életszínvonalbeli változásokat hozott az életükbe, hanem mentalitásbelit is. Ezt a változást sokan már internalizálták, és ily módon a transznacionális tapasztalat az identitásukra is hatással van, amennyiben Magyarországot mentálisan már gyakran távolabbinak érzik maguktól, míg a befogadó országot otthonosabbnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anderson, Benedict: *Long-distance Nationalism: World Capitalism and the Rise of Identity Politics*. Centre for Asian Studies Amsterdam. 1992.
- Árendás Zsuzsanna – Katona Noémi – Messing Vera: A transznacionális mobilitás hatásai a magyarországi családokra és gyerekekre: Fókuszban a hazatérő gyerekek iskolai reintegrációjával kapcsolatos pedagógus-perspektívák. *Regio*, 2019/3. 115–148.
- Bauböck, Rainer: Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism. *The International Migration Review*, 37(3), 2003. 700–723.
- Blaskó Zsuzsa – Gödri Irén: Kivándorlás Magyarországról: Szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 2014/4. 271–307.
- Blaskó Zsuzsa – Sík Endre – Ligeti Anna Sára: Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? In: *Társadalmi Ríport 2014*. Budapest: Tárki, 2014.
- Butcher, Melissa: Ties that Bind: The Strategic Use of Transnational Relationships in Demarcating Identity and Managing Difference. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(8), 2009. 1353–1371.
- Dekker, Bram – Siegel, Melissa: *Transnationalism and integration: Complements or Substitutes?* MERIT Working Papers, 2013/071. United Nations University

- Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology (MERIT).
- Dubucs, Hadrian – Pfirsch, Thomas – Recchi, Ettore – Schmoll, Camille: Je suis un Italien de Paris: Italian migrants' incorporation in a European capital city. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(4), 2017. 578–595.
- Durst Judit: Transzmigránsok vagy vándormunkások? Az alacsony iskolázottságú észak-magyarországi szegények egzisztenciális mobilitása és transznacionalitás korlátai. *Regio*, 2019/3. 79–114.
- Ehrkamp, Patricia: “We Turks are No Germans”: Assimilation Discourses and the Dialectical Construction of Identities in Germany. *Environment and Planning A: Economy and Space*, Volume 38, Issue 9, 2006. 1673–1692.
- Engbersen, Godfried: Spheres of integration: Towards a differentiated and reflexive ethnic minority policy. In: *Identity and Integration: Migrants in Western Europe*. Taylor & Francis Ltd, 2003. 59–76.
- Erdal, Marta Bivand: Migrant Transnationalism and Multi-Layered Integration: Norwegian-Pakistani Migrants' Own Reflections. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(6), 2013. 983–999.
- Erdal, Marta Bivand: ‘This is My Home’. Pakistani and Polish Migrants' Return Considerations as Articulations About ‘Home.’ *Comparative Migration Studies*, 2(3), 2014. 361–383.
- Erdal, Marta Bivand – Ezzati, Rojan: ‘Where are you from’ or ‘when did you come’? Temporal dimensions in migrants' reflections about settlement and return. *Ethnic and Racial Studies*, 38(7), 2015. 1202–1217.
- Erdal, Marta Bivand – Oeppen, Ceri: Migrant Balancing Acts: Understanding the Interactions Between Integration and Transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(6), 2013. 867–884.
- Glick Schiller, Nina – Basch, Linda – Blanc-Szanton, Christina: Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645(1), 1992. 1–24.
- Gsir, Sonia: Do Countries of Origin Contribute to Socio-cultural Integration of Migrants Abroad? In: Weinar, Agnieszka, – Unterreiner, Anne – Fargues, Philippe (eds.): *Migrant Integration Between Homeland and Host Society Volume 1: Where does the country of origin fit?* Springer International Publishing, 2017. 149–172.
- Itzigsohn, José – Saucedo, Silvia Giorguli: Immigrant Incorporation and Sociocultural Transnationalism. *International Migration Review*, 36(3), 2002. 766–798.
- Jenkins, Richard: *Social Identity*. Routledge, 1996.
- Joppke, Christian: Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies*, 11(1), 2007. 37–48.

- Joppke, Christian: Chapter 7. Immigration, Citizenship, and the Need for Integration. In Smith, Rogers M. (ed): *Citizenship, Borders, and Human Needs*. University of Pennsylvania Press, 2011. 157–176.
- Koikkalainen, Saara: Intra-European Migrants and The Question of Integration: Citizenship In The Lives Of Finnish Migrants In Europe. *Nordic Journal of Migration Research*, 9(2), 2019. 257–273.
- Kovács Eszter: A diaszporizálódás mintázatai az egyesült királyságbeli új magyar kivándorlók körében. *Regio*, 2022/1. 72–93.
- Központi Statisztikai Hivatal: *Demográfiai Évkönyv, 2020*. Központi Statisztikai Hivatal, 2021.
- Ligeti Anna Sára: A földrajzi mobilitás változó mintázatai: Átmeneti elvándorlás, tartós letelepedés és cirkuláris migráció a magyar állampolgárok körében. *Demográfia*, 64(2–3), 2021. 109–135.
- Mikrocenzus 2016 – Nemzetközi vándorlás*. Központi Statisztikai Hivatal. 2018. https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_10_nemzetkozi_vandorlas
- Nowicka, Magdalena: *Deskilling in migration in transnational perspective: The case of recent Polish migration to the UK*. COMCAD Working Papers, 112. Bielefeld: Universität Bielefeld, Fak. für Soziologie, Centre on Migration, Citizenship and Development, 2012. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-51035-5>
- Papp Z. Attila – Kovács Eszter – Kovács András: Magyar diaszpóra és az anyaország. Diaszporizáció és diaszporapolitika. In: Kovács Imre (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum. 2020.
- Papp Z. Attila – Kovács Eszter – Kovács András: Az új magyar diaszpóra intézményesülése. Hétvégi magyar iskolák az Egyesült Királyságban. *Regio*, 2019/3. 209–248.
- Pogonyi, Szabolcs: The passport as means of identity management: Making and unmaking ethnic boundaries through citizenship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(6), 2019. 975–993.
- Portes, Alejandro – Guarnizo, Luis E. – Landolt, Patricia: The study of transnationalism: Pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 1999. 217–237.
- Recchi, Ettore – Triandafyllidou, Anna: Crossing Over, Heading West and South: Mobility, Citizenship, and Employment in the Enlarged Europe. In: Menz, Georg – Caviedes, Alexander (eds.): *Labour Migration in Europe*. Palgrave Macmillan UK, 2010. 127–149.
- Ryan, Louise: Differentiated embedding: Polish migrants in London negotiating belonging over time. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(2), 2018. 233–251.

Safran, William: Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 1991. 83–99.

Tsuda, Takeyuki: Whatever Happened to Simultaneity? Transnational Migration Theory and Dual Engagement in Sending and Receiving Countries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(4), 2012. 631–649.

Vertovec, Steven: Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 2001. 573–582.

Zsigmond Csilla: *Kötődések hálójában. A nemzeti identitás mintázatai a kisebbségi magyar fiatalok körében a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés adatai alapján*. PhD disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, 2022.